خورشیدِ عَیتا ـ علیرضا هَزار
علمی- ترویجی
فصلنامه تخصّصی مطالعات قرآن و حدیث **سفینه**
سال هفدهم، شماره ٦٨ «ویژه قرآن و حدیث»، پاییز ۱۳۹۹، ص ١٥٤-١٦٨

[Downloaded from safinahmagazine.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.17.68.9.0]

خورشیدِ عَیتا[1]

علیرضا هَزار*

چکیده: این گفتار در بارهٔ سید جعفر مرتضی عاملی (۱۳۲۳– ۱۳۹۸ ش.) و منش و روش علمی و عملی او در جهت تحقیق و ترویج تشیع است. نگارنده بیان شرح حال سید جعفر مرتضی را گامی در راه تبلیغ دین می‌داند و چهار کتاب از او را به اختصار معرفی می‌کند. در شمار ده ویژگی او که در مقاله بیان شده، بلند همتی، دردمندی، وظیفه‌شناسی، حریت علمی، و سلامت اعتقادی، بخشی از ویژگی‌های جعفر مرتضی است که در مقاله بیان شده است.

کلیدواژه‌ها: عاملی، سید جعفر مرتضی؛ ویژگی‌های علمی و عملی جعفر مرتضی؛ تألیفات جعفر مرنضی؛ تاریخ علمی تشیع – قرن چهاردهم و پانزدهم؛ حوزهٔ علمیهٔ لبنان.

---

۱. متن حاضر، پیاده و ویرایش شدهٔ سخنرانی این بنده است که در اصفهان برگزار شده است؛ جلسه‌ای که به مناسبت رحلت علامه سید جعفر مرتضی عاملی از جانب حوزه علمیه اصفهان، در مرکز جهانی حضرت ولی عصر۷ در سال ۱۳۹۸ برگزار شد.

*. دکترای علوم اسلامی، محقق و پژوهشگر.

[Downloaded from safinahmagazine.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.17.68.9.0]

مقدمه

بزرگداشت شخصیت مرحوم علامه آیت‌الله سید جعفر مرتضی العاملی که سالی از وفات ایشان می‌گذرد و پرداختن به او، دارای موضوعیت نیست؛ بلکه به عنوان موضوعی که طریقیت دارد، دارای اهمیت است. بنابر این کسی مکلف به نوشتن از فردی به نام سید جعفر مرتضی العاملی نیست؛ بلکه او چون ناصر حجّت خدا بود، به پاس حجت خدا، یکی از ناصران او را نیز باید پاس داشت. از او می‌گوییم تا از خدماتش به ولیّ خدا بگوییم و تبجیل از او، پاسداری از حجت خداست.

راقم این سطور مفتخِر است که از جناب سید جعفر مرتضی العاملی بنویسد، چرا که شناختم از ایشان بر اساس روایت نیست، بلکه درایت است. یعنی توفیق داشته‌ام که از سالیان پیش، ایشان و آثار و مآثر علمی ارزشمندش را می‌شناسم و بارها محضرش در لبنان در همان عَیتا الجَبل[1] مشرف شده‌ام. ویژگی‌های کم‌نظیر این عالم بزرگوار، انگیزه‌ای اساسی است تا در باره ایشان و فراورده‌های علمی‌اش نوشته و گفته شود.

قابل ذکر است که به طور کلی با دو رویکرد می‌توان درباره بزرگان و عالمان سخن گفت:

---

۱. سید جعفر مرتضی عاملی در ۲۵ صفر ۱۳۶۴ (۲۰ بهمن ۱۳۲۳) در روستای عیتا الجبل، در ۱۱۰ کیلومتری شهر بیروت؛ واقع در جنوب لبنان به دنیا آمد. نسب خاندان پدری‌اش به «الحسین ذوالدمعه»، فرزند زید، فرزند سجاد ابن حسین می‌رسد.

۱. رویکرد تقدیسی

۲. رویکرد تحلیلی

رویکرد تقدیسی آن است که در باب وی مدح و ثنا کنیم و بر طبل تمجید و تبجیل بکوبیم. این روش با آنکه شایع‌ترین روش در جامعه امروز است، بی‌ارزش‌ترین و بی‌ثمرترین روش نیز هست. یعنی برای پسینیان هیچ بهره‌ای ندارد و آنان از وی و شخصیت علمی او هیچ اثر و نتیجه‌ای نخواهند گرفت و چراغی بر نخواهد افروخت.

امّا در رویکرد تحلیلی بر اوصاف او تأکید می‌کنیم و آن را برجسته و قابل تأسّی می‌کنیم. این روش نه آدمی را به تملق می‌اندازد و نه به پرگویی‌های غیراعتدالی در می‌غلتیم، بلکه وی را به مثابهٔ یک مسیر قابل عبور و حرکت برای دیگران می‌شناسانیم.

البته ممکن است تقدیس افراد برای گوینده متاعی داشته باشد، اما حقیقت این است که تقدیس‌ها به کار کسی نمی‌آید؛ در نتیجه باید موظف به تحلیل افراد بود. در این مجال می‌کوشیم علامه سید جعفر مرتضی را تحلیل کنیم و وی را برای نسل امروز و جامعه عالمان، قابل تأسّی کنیم. بنا بر این باید هوشیار بود که دربارهٔ عالمان نباید به وادی تقدیس رفت، چرا که دچار شدن به تقدیس، ثمرهٔ آن سخن تنها به همان محفل محدود می‌شود و فایده‌ای بر آن در آینده مترتب نخواهد بود. هدف در این نوشتار، یادکرد و تحلیل از عالمی است که عمر خود را «بِقَلبِهِ و لِسانِهِ و یَدِهِ» (الکافی، ج۱، ص ۱٦۸) صرف دفاع از حجت خدا کرد و ثمراتی ژرف از خود به جای گذاشت. در تحلیل این شخصیت باید به این آیه شریفه توجه کرد: «تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ وَلاَ تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُواْ يَعْمَلُونَ.» (البقره: ۱۳٤)

بازخوانیِ شخصیت علمی و معرفی برخی از آثار مرتضی

[Downloaded from safinahmagazine.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.17.68.9.0]

علامه سید جعفر[1]مرتضی العاملی برآمده از سه حوزهٔ لبنان، نجف اشرف و قم بود؛ لذا دانش و فهم خود را مدیون فضای حوزه و فقه سنتی است. منهج وی برگرفته از تفکر حوزهٔ نجفی موجود در قم بود. او فقیهی بود که با توانمندی فقه به تاریخ‌نگاری و اعتقادپژوهی رسید.

برخی از ویژگی‌های شخصیتی علامه سید جعفرمرتضی العاملی چنین است:

۱. کوشایی و بلندهمتی

یکی از ویژگی‌های این مرد بزرگ، کوشایی و بلندهمتیِ او بود. او در مباحث علمی به امور کوچک قانع نمی‌شد و در نوشتن و پژوهش بسیار بلند همت عمل می‌کرد. به همین علت آثار او در شمار شاهکارهاست.

در این قسمت به معرفی چند اثر او که حکایت از کوشایی و بلندهمتی دارد پرداخته خواهد شد:

* «الصحیح من سیرة النبیّ الاعظم صلی الله علیه و آله» در ۳۵ جلد

این کتاب نخستین و دقیق‌ترین کتاب در حال خوانیِ رسول خدا٦ است و در کمیت و کیفیت نگارش، اثری کم‌نظیر به شمار می‌رود. اهل سنت کتاب‌های مختلفی مانند سبل الهدی و سیره ابن هشام درباره سیره و زندگانی رسول خدا دارند، اما در میان شیعیان چنین اثری وجود نداشت. این کتاب به لحاظ نقّادی اخبار و روایاتی که در سیرهٔ پیامبر نقل شده‌اند، شایان توجه است. چنان که از نام کتاب پیدا است، نویسنده در این اثر کوشیده است سیرهٔ مکتوب پیامبر اکرم٦ را از

۱. او در زندگیش درگیر عناوین نبود. علامه سید جعفر مرتضی العاملی را در لبنان، «سید» می‌خواندو یا «سید جعفر». برای مردمان پدر بود و طبیب. با آدمیان تعایش داشت. از بالا به مردم نگاه نمی‌کرد. برای دیدن او، لازم نبود که مردمان ده‌ها دربان را پشت سر بگذارند.

[Downloaded from safinahmagazine.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.17.68.9.0]

اخبار ضعیف برهاند و با نقد و بررسی اخبار منابع پیشین، تاریخی مبتنی بر اخبار صحیح بنویسد. سیدجعفر مرتضی عاملی با نگاه خاصّ و شیعی خود به سیره و تاریخ پیامبر[۶] و با بهره‌گیری از منابع فراوانی از فریقین (۱۶۸۳ کتاب) به بازسازی سیرهٔ نبوی پرداخته است.

نویسنده علاوه بر سبک ویژه در سیره‌نگاری، دیدگاه‌های ابتکاری ارزشمندی در شماری از حوادث و وقایع مهم و سرنوشت‌ساز تاریخ اسلام دارد که به خواننده ارائه می‌دهد. این اثر دارای ویژگی‌های منحصر به فردی است که «الصحیح» را از دیگر کتاب‌های قدیم و جدید سیره ممتاز کرده است.

شیوهٔ مؤلف چنین است که روایات و نقل‌های فراوانی از یک واقعه یا حادثهٔ تاریخی را از منابع گوناگون نقل نموده، سپس با معیارهای شناخت اخبار به نقد و ارزیابی آن از وجوه و جنبه‌های متعدد می‌پردازد. وی سپس با بهره‌گیری از قرآن - که آن را صحیح‌ترین کتاب می‌داند که باطل در آن را ندارد - می‌کوشد از آن برای تشخیص احادیث و نقل‌های صحیح از ضعیف استفاده کند.

وی مجموعاً در۵۰۰ مورد به آیات قرآن برای تشخیص نقل صحیح استناد می‌کند. کتاب، تمام مباحث دوران مکه و مدینه را به ترتیب تاریخی و به شیوه سال‌شمار، در بردارد. بنابراین از ویژگی‌های آن، پرداختن به تمامی موضوعات حتی جزئیات رویدادهاست. در عین حال تفاوت اصلی آن با دیگر آثار تفصیلی آن است که با نگاهی نقادانه به بررسی و تحلیل یکایک گزارش‌های مورخان و سیره نویسان می‌پردازد.

* «الصحیح من سیرة الامام علی علیه السلام» ۵۳ جلد:

این کتاب نیز بر همان روش و منهج کتاب پیشین به تاریخ‌خوانیِ امیرالمؤمنین[۷] پرداخته است. کتاب با یک تقدیم و یک تمهید شروع شده و مطالب آن در سه

[Downloaded from safinahmagazine.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.17.68.9.0]

بخش جمع‌آوری و تدوین شده است. بخش اول که حدود هشت و نیم جلدِ این مجموعه است، مربوط به شرح زندگانی امام علی بن ابی‌طالب۷ در دوران حیات پیامبر اسلام است. بخش دوم نیز از اواسط جلد نهم شروع شده و تا ابتدای جلد نوزدهم ادامه می‌یابد. این بخش مربوط به دوران زندگی امیرالمؤمنین۷ از بعد از وفات پیامبر تا ابتدای بیعت مردم با وی بعد از قتل عثمان بن عفان است. این بخش که از جهاتی مهم‌ترین قسمت زندگانی حضرت است، بیشترین مطالب کتاب را به خود اختصاص داده است. بخش سوم شامل برخی از مطالبی است که بعد از بیعت مردم با امیرالمؤمنین۷ اتفاق افتاد؛ یعنی از بعد از بیعت تا هنگام شهادت حضرت.

* «المجتبی من سیره المجتبی علیه السلام» در ۱۲ جلد:

این اثر گران ارج که گاه به نام «سیرة الحسن علیه السلام فی القران و الحدیث» نیز شناخته می‌شود، در دوازده جلد منتشر شده است. حکایت نگارش این اثر ارزشمند نیز بسیار نغز است. تألیف این موسوعهٔ کرامند، در زمانی پیش می‌رفت که او در بستر بیماری بود، در اوج رشد بیماری سرطانش. دغدغهٔ اصلی او این بود که توفیقِ به پایان بردنِ این کتاب را بیابد، و خداوند موفّقش داشت.

او پیش از این نیز یک تک نگاری درباره امام مجتبی۷ قلمی کرده بود؛ «تاریخ سیاسی امام حسن۷».

در این موسوعهٔ ۱۲ جلدی، علامه علاوه بر ذکر تاریخ امام حسن۷، به نقد و ردّ شبهات و اتهاماتی پرداخت که از جانب خصم نسبت به وجود مقدس حضرت امام مجتبی۷ وارد شده است. به عنوان مثال، **یکی از مباحثی که در باب زندگی امام مطرح شده، موضوع مطلاق بودن است. در سیره امام حسن۷ پاسخ این شبهه و دروغ تاریخی به قوّت تمام بررسی و ردّ شده است.**

* «سیرة الامام الحسین علیه‌السلام فی الحدیث و التاریخ» در ۲۴ جلد.

[Downloaded from safinahmagazine.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.17.68.9.0]

نویسنده در این کتاب، حیات امام حسین۷ را از زمان تولد آن حضرت تا بازگشت کاروان اسرای اهل بیت: به مدینه بحث می‌کند. نگارندهٔ سیرة الحسین۷، در هر رویداد تاریخی که نقل می‌کند- حتی در مواردی که مستقیماً به امام حسین۷ مرتبط نیست - رفتار و موضع‌گیری آن حضرت را نقل و تحلیل کرده است.

نویسنده در هر مسئله تاریخی، در صورتی که حدیثی از ائمه اطهار وارد شده باشد، ابتدا آن را از منابع متعدّد شیعی و اهل سنت می‌آورد و سپس روایت کتاب-های تاریخی را نقل می‌کند. در مواردی که حدیثی وارد نشده نیز، به تحلیل نقل‌های تاریخی اکتفا می‌کند. ایشان برخی مسائل تاریخی اختلافی را نیز که لزوماً به حضرت اباعبدالله۷ مرتبط نیست، مطرح می‌کند، نظرات مختلف را می‌آورد و در نهایت، نظر و استنباط خود را بیان می‌دارد؛ مانند جریان سقیفه، شهادت حضرت فاطمه سلام الله علیها و بحث عایشه و ارتباط با امامان و جریان دفن امام حسن۷. همچنین طبق ادعای نویسنده شبهاتی را نیز که درباره حیات و سیره امام حسین۷ وارد شده، طرح می‌کند و پاسخ می دهد؛ مثل مهریهٔ همسران آن حضرت، یا بحث وجود رقیه دختر امام حسین.

۲. دردمند بودن و نگاشتن

مرحوم علامه مرتضی در نوشتن دردمند بود؛ او این دردها را یا تبیین می‌کرد یا برای آنها درمانی را در اختیار می‌گذاشت. او از سر تفنن یا تبختر نمی‌نوشت. مقالات و کتاب‌هایش برای ارتقاء پایهٔ علمی و رتبه دانشگاهی یا پایهٔ حقوقش تألیف نمی‌شد؛ بلکه مشکلی را می‌یافت و سؤالی را می‌دید که به جامعه آسیب می‌زند و دردناک می‌کند. او از آن دردمند می‌شد و برای درمان آن قلم در دست می‌گرفت.

به عنوان مثال، زمانی که آقای دکتر سروش شبهه‌ای مطرح کرد، علامه سید

[Downloaded from safinahmagazine.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.17.68.9.0]

جعفر مرتضی خود را مکلف به پاسخ آن می‌دید؛ یا در درس خود به آن پاسخ می‌گفت، یا در مکتوباتش یا هر دو. نمونه‌ای از این کار، کتابی کوچک ولی پربارِ است با عنوان «لَستُ بِفَوقِ أن أُخطِیء». این اثر به نوعی پاسخی است بر یکی از سخنان دکتر سروش.[1]

باری، آنچه او تألیف کرد برای دنیای خودش نوشت. کتابی را برای روشن شدن گور نمی‌نوشت؛ بلکه برای روشنایی دنیا می‌نوشت، زیرا با روشن شدن دنیا، آخرت آدمی هم روشن خواهد شد.

او دانش و پژوهش را برای رسالت می‌خواست نه تجارت. پژوهشگری تاجر نبود و پژوهش ابزار تجارتش نبود. زمانی به ایشان بشارت دادند که کتاب۵۳ جلدیِ «الصحیح من سیرة الامام علی بن ابیطالب» به عنوان دومین کتاب سال جمهوری اسلامی ایران برگزیده شد. در آن حال فرمود: امیدوارم توانسته باشم با نوشتن این کتاب، لبخندی بر لبان امیرالمؤمنین۷ نشانده باشم.

---

۱. این جمله همان کلام امیرمؤمنان است که می‌فرماید: «وَ لَا تَظُنُّوا بِی اسْتِثْقَالًا فِی حَقٍّ قِیلَ لِی وَ لَا الْتِمَاسَ إِعْظَامٍ لِنَفْسِی، ← فَإِنَّهُ مَنِ اسْتَثْقَلَ الْحَقَّ أَنْ یُقَالَ لَهُ أَوِ الْعَدْلَ أَنْ یُعْرَضَ عَلَیْهِ، كَانَ الْعَمَلُ بِهِمَا أَثْقَلَ عَلَیْهِ. فَلَا تَكُفُّوا عَنْ مَقَالَةٍ بِحَقٍّ أَوْ مَشُورَةٍ بِعَدْلٍ، فَإِنِّی لَسْتُ فِی نَفْسِی بِفَوْقِ أَنْ أُخْطِئَ وَ لَا آمَنُ ذَلِكَ مِنْ فِعْلِی إِلَّا أَنْ یَكْفِیَ اللَّهُ مِنْ نَفْسِی مَا هُوَ أَمْلَكُ بِهِ مِنِّی» (نهج البلاغة، ص ۳۳۵)؛ (و گمان نکنید که شنیدن سخن حق بر من سنگین است و مپندارید که تعظیم نابجای خود را از شما درخواست دارم، زیرا آن‌که اگر سخن حق به او گفته شود، یا عدالت به او پیشنهاد گردد بر او سنگین آید، عمل به حق و عدل بر او دشوارتر است؛ بنابراین از حق‌گویی یا مشورت به عدل خودداری نکنید، که من در نظر خود نه بالاتر از آنم که خطا کنم، و نه در کارم از اشتباه ایمنم مگر اینکه خداوند مرا از نفسم کفایت کند نفسی که خداوند از من به آن مالک‌تر است). برخی از گویندگان با حذف استثنای آخر حدیث، از آن کلام تقطیع شده چنین نتیجه گرفتند که امیرالمؤمنین۷ عصمت خود را نفی کرده است.

[Downloaded from safinahmagazine.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.17.68.9.0]

۳. شناخت درد و ارائهٔ درمان متناسب با آن

گاهی کسی درد را می‌شناسد، اما درمانی که ارائه می‌دهد با درد تناسب ندارد. گاه کسی درد را می‌شناسد و درمانی ارائه می‌کند که با این درد متناسب است. عده‌ای هم سالبه به انتفاء موضوع هستند و اساساً درد را نمی‌شناسند. عالمان دین چونان طبیبان‌اند و درمانگرانِ درد.

مرحوم سید جعفر مرتضی العاملی اولاً درد را می‌شناخت، ثانیاً درمان را متناسب با این درد ارائه می‌کرد؛ این موضوع را با پیگیری نقدهای او می‌توان به دست آورد. غالب کارهای ایشان، هم از جهت دردشناسی و نیز درمان‌گریِ علمی بسیار قابل درنگ و شناسایی است.

٤. حریت و آزادگی در نقد نگاری

علامه سید جعفر مرتضی عاملی، در بحث علمی و پژوه‌های دینی، آنچه برایش اصالت داشت، حقیقت و واقعیت بود. وی عمر شریف خود را بر این مدار صرف کرد. او هر جا سخن و ادّعا و نظریه‌ای دینی را با مبانی اعتقادی خود سازگار نمی‌دید، به نقد و ترمیم آن می‌پرداخت؛ در این کار، محاسبات متداول و جاری در جامعه را وقعی نمی‌نهاد و بر نمی‌تافت. موارد زیر نمونه‌هایی از این دست هستند:

*نقد بر نظریه‌های آقای سید محمدحسین فضل الله

آقای فضل‌الله جایگاه اجتماعی مهمی در لبنان داشت. وی در بارهٔ موضوع شهادت حضرت زهرا3 نکاتی بیان کرد که با نگاه اصلی و محوریِ شیعهٔ امامی در تعارض جدّی بود. مرحوم علامه سیدجعفر مرتضی، بی‌هیچ تردید در نقد و بررسی این آراء و انظار و حجاب قرار ندادن مصالح و منافع، با بیانی بسیار دقیق و عالمانه به نقد آنها پرداخت. دو جلد کتاب «مأساة الزهرا سلام الله علیها» و «خلفیات مأساة الزهرا سلام الله علیها» پاسخی بود به اشکالاتی که از سوی آن عالم شیعه پراکنده

[Downloaded from safinahmagazine.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.17.68.9.0]

شده بود. اگر کسی شرایط اجتماعی سیاسی لبنان را بشناسد، خواهد دانست نوشتن این کتاب، چه حریت و آزادگی و شجاعتی را لازم داشت که از همه کس بر آمدنی نبود.

* نقدی بر کتاب «حماسه حسینی»[۱]

مرحوم شهید مطهری، به اقتضای شرایطی که در آن می‌زیست، کتابی نوشت با نام «حماسه حسینی». در این کتاب، مباحثی مطرح شده است که اشکالات متعددی دارد. پس از نگارش این کتاب، آراء شهید مطهری به دیگر کتاب‌ها نیز راه یافت و ابزاری شد جهت طرح و دامن زدن به گفتگوهای خرافه‌پژوهی و تحریف‌پژوهی عاشورایی. علامه سیدجعفر مرتضی در نقد آن، کتاب «کربلا فوق الشبهات»[۲] را نگاشت و به مباحث مطرح شده در این کتاب پاسخ داد. طرفه اینکه مرتضی در ابتدای کتاب، اثرش را به مرحوم استاد مطهری تقدیم می‌کند. وی با این کار به عالمان می‌آموزد که در بحث علمی در عین رعایت اخلاق و ادب، صراحت و صداقت و دفاع از حقیقت را نباید فراموش کرد. ولایت و امامت اهل بیت: برای سیدجعفر مرتضی، همه سرمایه‌اش بود، بلکه تمام اصالت و حقیقت بود.

۵. سلامت اعتقادی

ویژگی بسیار ارزشمند دیگر، سلامت اعتقادی و فکری اوست. او مبانی فکر و

۱. این کتاب در دو جلد، مشتمل بر کلیه سخنرانی‌ها و یادداشت‌های شهید مرتضی مطهری، پیرامون واقعه کربلا و تحریفات تاریخی آن است؛ در نقد و تحلیل مباحث این کتاب علاوه بر کتاب علامه سید جعفر مرتضی عاملی، نگاه کنید به: خوانش‌ها و پایش‌های عاشورایی؛ هزار، علیرضا، قم، انتشارات دلیل ما، ۱۳۹۹.

۲. این کتاب توسط جناب حجة الاسلام و المسلمین محمد جواد زمانی به فارسی ترجمه و منتشر شده است.

[Downloaded from safinahmagazine.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.17.68.9.0]

اعتقادی خود را از کتاب و سنت گرفته بود. در آنچه از قلم او می‌تراوید، می‌توان این موضوع را هویدا دید. یکی از کتاب های وی، که به دلایل مختلفی، چندان از آن یاد نمی‌شود، نقد ابن عربی و مبانی فکری و آسیب‌های اندیشه‌ای اوست. وی کتاب ارزشمند می‌نویسد به نام «ابن عربی سنّی متعصب». در مقدمهٔ کتابش هدف از نگاشتن این کتاب را پرسش‌های متعددی می‌داند که دربارهٔ صحّت تشیع ابن عربی از ایشان پرسیده شده است. خواندن این کتاب و توجّه به نگاه و روش ایشان، در بررسی ابن عربی کاملاً لازم و بایسته است.

٦. پایبندی به روش جدال احسن

یکی از ویژگی‌های آثار مرحوم علامه سید جعفر مرتضی العاملی برخورد با افراد و مواجهه با انظار و افکار به جدال احسن بود، به حکم «ادْفَعْ بِالَّتِی هِیَ أَحْسَنُ ...» (فصلت، ٣٤) به عبارت دیگر، نقد او بر حماسهٔ حسینی مرحوم مطهری و جزیره خضراء و ردّ بر تشیع ابن عربی، مصداق این آیه است که فرمود: «قُل هاتُوا بُرهانَکُم إن کنتُم صادِقینَ.» (بقره، ١١١)

در تمام آثار ارزشمندش، از شور و احساس و غوغامداری به دور بود. درک می‌کرد و ردّ می‌کرد. اخلاق مدار بود و ردّ می‌کرد. حرمت نگاه می‌داشت و اشکال می‌کرد. روش بحث او بی‌شباهت به مرحوم علامه سید عبدالحسین شرف الدین نبود. در پژوهش‌هایی مستقل می‌توان به شکل تطبیقی، این دو شخصیت و روش علمی آنان را در مواجهه با آراء و انظار بررسید و کاوید.

علامه سید جفر مرتضی بعد از آنکه کتاب «بنات النبی أم ربائبه» را نوشت، نقدهای بسیاری بر او شد. او یک به یک با صبوری و ادب بسیار، تک تک آنها را خواند و پاسخ گفت. هر کدام از آنها را با دقت بسیار بررسید و پاسخ گفت و در باب هر کدامشان رساله‌ای مستقل نوشت.

[Downloaded from safinahmagazine.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.17.68.9.0]

۷. داشتن روح بزرگ و نپرداختن به امور پست

او دارای روحی بزرگ بود، به «سفساف امور»[1] و کارهای پست نمی‌پرداخت و امور ناچیز مکدّرش نمی‌کرد. به خاطر دارم که سال‌ها قبل با یکی از دوستان خدمت ایشان رسیدیم. یکی از شبکه‌های وهّابی در توهین به ایشان، در کلیپی به نام «صرصور» تصویر شریف او را به شکل کاریکاتوری کشیده بودند و او را به استهزا «صرصور» نامیده بودند. ایشان کلیپ را دیده بود. وقتی ماجرا برای سید نقل شد، گفت: اما انصافاً خیلی قشنگ ساخته بودند. بعداً فرمود: برای شما مهم باشد که امام زمان، شما را چه می‌داند؟ اگر جامعه شما را سوسک بداند مهم نیست، امام زمان تو را صرصور نداند.

۸. ارتباط با عموم مردم جامعه

وی عالِمی بود که نه خود را در کتابخانه‌ها محبوس کرده بود و نه آنچنان برای خود مقام و مرتبه‌ای قایل بود که ارتباط با مردم را دون شان خود می‌دانست. به طورکلی ارتباطات سید جعفر مرتضی به دو گونه بود:

- ارتباط اجتماعی: خانهٔ او دکّة القضا بود. مردمان با مصائب و مشاکل به سراغ او می‌آمدند. برای او این مهم بود که آیا دفع و رفع مشکل یک شیعه رضایت ولیّ خدا را در پی دارد یا نه؟ اگر پاسخ مثبت بود، اقدام می‌کرد و در غیر این صورت مسکوت می‌گذاشت.

---

۱. این تعبیر را از کلام امام سجاد۷ وام کرده‌ام. عن علی بن الحسین۷: ان الله یحب الجود و معالی الامور و یکره سفسافها. (مستدرك الوسائل و مستنبط المسائل، ج ٤، ص ٢٤٣، ٤ باب تحریم استضعاف أهل القرآن و إهانتهم و وجوب إکرامهم ...)؛ ابن منظور می‌نویسد: (س ف ف) السَّفْسَافُ: الرَّدِیء من کل شیءٍ و الأَمرُ الحقِیر و کلُ عَمَل دُونَ الإِحْکام سَفْسَاف. (لسان العرب؛ ج ۹؛ ص ۱۵۵)

[Downloaded from safinahmagazine.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.17.68.9.0]

– ارتباط علمی: او در خلأ نمی‌نوشت، بلکه با مردم و برای مردم می‌نگاشت؛ و این را هم از علمای سلف آموخته بود.[1] بیست و یک جلد کتاب از این بزرگ مرد به نام «مختصرٌ مفیدٌ» به انتشار رسیده است؛ موضوع این کتاب‌ها پاسخ به پرسش‌های علمی مردمان در سه حوزهٔ اعتقادی، تاریخی و فقهی است که از اقصی نقاط جهان به دست ایشان می‌رسد و پاسخ‌های بسیار دقیق و ارزشمندی را به این پرسش‌ها بیان می‌فرمود.

۹. نگاه اجتهادی به مسائل

ویژگی دیگر در آثار ارزشمند وی نگاه اجتهادی نسبت به مسائل بود. او اوّل فقیه بود، بعد مورّخ و مفسّر بود.

با خواندن کتب تاریخی ایشان می‌یابیم که وی از منظری اجتهادی به سراغ مسایل تاریخی می‌رود؛ یعنی چنان که یک مجتهد در حوزهٔ طهارات و عبادات و معاملات استنباط احکام می‌کند، اینجا هم مورخ با آن مواد و مناط بحثی که در دست دارد، آراء صحیحه صالحه را استنباط می‌کند.

۱۰. توانایی و قلّه سانی قلم و خامه

آثار علامه سید جعفر مرتضی عاملی به لحاظ نگارش و زبان عربی در بالاترین سطوح نگارش است. قدرت و استواریِ قلم او بسیار نیکوست. او در تسلّطش بر نگارش به زبان عربی معاصر بسیار توانا بود. یکی از دلایلی که کتابهای او حتی در حوزه‌های علمیه ایران چندان مورد استقبال قرار نگرفته است، بلندای قلم او و

۱. شیخ مفید نویسنده دو کتاب «المسائل السرویه» و «المسائل الصاغانیه»/ «المسائل القاسانیه» به دو ضبط، این کتاب‌ها مشتمل بر پرسش‌هایی است که مردم ساری برای او می‌نوشتند و ایشان به پرسش‌های شیعیان آن عصر پاسخ می‌داد.

[Downloaded from safinahmagazine.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.17.68.9.0]

کاستی‌های عربی دانی حوزوی و فاصله‌اش با عربی معاصر است. یعنی طلبه امروز، بر اساس ادبیات عربی کهنی که خوانده است، چندان نمی‌تواند از کتاب‌های سید جعفر مرتضی و ادبیات عربی او استفاده کند.

باری، چنان که در صدر کلام گفتیم، توقیر و بزرگداشت علامه سیدجعفر مرتضی العاملی، برای ما امری بایسته است. توقیر او محدود شدن به برگزاری جلسات و کنگره‌ها نیست. توقیر عالم، کارهایی مانند فهمیدن آثار او، کار کردن بر روی مآثرش و پرداختن به سیرهٔ علمی و انتشار آثار و کتاب‌های اوست.

امام سجاد۷ فرمودند: ... حَقُّ سائِسِكَ بِالعِلمِ، التَّعظيمُ لَهُ و التَّوقيرُ لِمَجلِسِهِ و حُسنُ الإستِماعِ إلَيهِ ... (من لا يحضره الفقيه؛ ج۲؛ ص ٦١٨)

حق کسی که با علم، تو را تربیت می‌کند، این است که او را بزرگ بداری، وقار محضر او را نگاه داری و به کلامش خوب گوش بسپاری ...

آری، توقیر عالم، استفاده از او و پراکندن دانش اوست.

سخن آخر

آنچه گفتیم، نمی‌بود از یم خدمتگزاری‌های و حسنات او به ساحت قدس دین و امام عصر۷. سید جعفر مرتضی عاملی نمونه‌ای بود از یک روحانی و عالم و پژوهنده شیعی، به سان اسلاف بسیار و درازنای تاریخ امامیه که عمر خویش را در نصرت ولیّ خدا پر ثمر داشتند و به نیک فرجامی رسیدند. چنان که در صدر کلام گفتیم، سخن از سید جعفر مرتضی، نه سخن از تقدیس‌ها و تبجیل‌های متداول امروزی، که سخنی از سر تحلیل و راه‌نمایی و مسیریابی برای ماست. ره چنان رو که رهروان رفتند.

---

۱. (وق ر) التوقير: التعظيم والتَّرْزِينُ. (لسان العرب؛ ج۵؛ ص ۲۹۱)

[Downloaded from safinahmagazine.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.17.68.9.0]

باری، سید جعفر مرتضی عاملی در سن ۷۷ سالگی در ۲۷ صفر ۱٤٤۱ ق (٤ آبان ۱۳۹۸)، پس از حدود ۳۰ روز بستری بودن در بیمارستان رسول اعظم بیروت در گذشت و در زادگاهش در عیتا الجَبَل به خاک سپرده شد.

منابع

القرآن الکریم

۱. ابن‌بابویه، محمد بن علی. من لا یحضره الفقیه. محقق/ مصحح: غفاری، علی‌اکبر. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.۱٤۱۳ ق.

۲. ــــــــــــــــ . ترجمه من لا یحضره الفقیه. مترجم: غفاری، علی‌اکبر. غفاری، محمدجواد و بلاغی، صدر. تهران: نشر صدوق.

۳. ابن حیون، نعمان بن محمد. شرح الأخبار فی فضائل الأئمة الأطهار. محقق/ مصحح: حسینی جلالی، محمدحسین. قم: جامعه مدرسین. ۱٤۰۹ ق.

٤. ابن منظور، محمد بن مکرم. لسان العرب. محقق/ مصحح: میردامادی، جمال‌الدین. بیروت: دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع دار صادر. ۱٤۱٤ ق.

۵. بهجت تبریزی، محمدحسین. کلیات دیوان اشعار.

٦. شریف الرضی، محمد بن حسین. نهج‌البلاغه. محقق/ مصحح: صالح، صبحی. قم: هجرت. ۱٤۱٤ ق.

۷. ــــــــــــــــــــــــــ مترجم: انصاریان، حسین. تهران: پیام آزادی.

۸. شیخ بهائی، محمد بن حسین عاملی، نان و حلوا. تهران: رجبی.

۹. طبرسی، احمد بن علی. الإحتجاج علی أهل اللجاج. محقق/ مصحح: خرسان، محمدباقر. مشهد: نشر مرتضی.۱٤۰۳ ق.

۱۰. عاملی، محمدبن حسن(شیخ حُرّ). هدایة الأمة إلی أحکام الأئمة. محقق/ مصحح: آستان قدس رضوی. بنیاد پژوهش‌های اسلامی. گروه حدیث. مشهد: آستانه الرضویة المقدسة، مجمع البحوث الإسلامیة. ۱٤۱٤ ق.

۱۱. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق. الکافی(ط الإسلامیة). محقق/ مصحح: غفاری علی‌اکبر و آخوندی، محمد. تهران: دار الکتب الإسلامیة. ۱٤۰۷ ق.

۱۲. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی. بحار الأنوار (ط بیروت). محقق/ مصحح: جمعی از محققان. بیروت: دار إحیاء التراث العربی. ۱٤۰۳ ق.

۱۳. مولوی، جلال‌الدین محمد بن محمد. مثنوی معنوی. محقق: هاشم‌پور سبحانی، توفیق. تهران: وزارت

[Downloaded from safinahmagazine.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.17.68.9.0]

فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات.۱۳۷۳ ش.
۱٤. نوری، حسین بن محمدتقی. مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل. محقق/ مصحح: مؤسسه آل البیت: قم: مؤسسه آل البیت: ۱٤۰۸ ق.
۱۵. هاشمی خویی، میرزا حبیب‌الله. منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغة. مترجم: حسن‌زاده آملی، حسن و کمره‌ای، محمدباقر. محقق/ مصحح: میانجی، ابراهیم. تهران: مکتبة الإسلامیة.

[Downloaded from safinahmagazine.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.17.68.9.0]